

Ева Лявонава

Мінск

**Біблейскія алюзіі ў беларускай паэзіі
пачатку XXI стагоддзя (на матэрыяле кнігі вершаў
Леаніда Галубовіча «З гэтага свету», 2012)**

Традыцыя звароту сусветнай мастацкай літаратуры да Кнігі кніг з'яўляецца працяглай і надзвычай устойлівай і ахоплівае агульначалавечую культурную прастору ад старажытных апокрыфаў да твораў сучасных пісьменнікаў. Аб выключнай прыцягальнасці біблейскіх перыпетый, нястомным жаданні майстроў слова зноў і зноў перадумаць і ажыўляць іх дакладна сказаў у свой час расійскі філосаф В. Розанаў: *Біблія – бясконцасць*¹.

Здаўна Біблія – насуперак сумненням, расчараванням, адчаю – была і застаецца зыходным пунктам у дыялогах розных культур, светабачанняў, розных генерацый, нарэшце. Прычына гэтай прыцягальнасці найперш – у невычарпальным маральным патэнцыяле Бібліі, закладзеных у ёй адвечных этычных каштоўнасцях, патрэба чалавека ў якіх ніколі не згасала; мастакі розных эпох і народаў імкнуліся дапамагчы сваім сучаснікам нанова пераасэнсаваць змест Кнігі кніг, супаставіць асабісты духоўны вопыт з агульначалавечым, з правопытам.

Безумоўна, нельга не ўлічваць і бязмежных эстэтычных магчымасцяў, якія адкрываюцца перад мастаком у працэсе асэнсавання ім не толькі біблейскіх вобразаў і матываў, але і закладзеных у Першакнізе шматлікіх жанравых форм і стыляў, навуковых і мастацкіх скарбаў. Нездарма Францыск Скарына ў прадмове да Бібліі заўважыў: *Тут научение седми наук вызволеных достаточнае...*². Не апошнюю

¹ В. Розанов, *Апокалипсис нашего времени*, Москва 1990, с. 23.

² Францыск Скарына і яго час: *Энцыкл. даведнік*, Мінск 1988, с. 10.

ролю адыгрывае і імкненне творцаў праз біблейскую сімволіку надаць сваім аповедам абагульнена-філасофскі або папераджальна-прагнастычны сэнс. *Кніга, у якой няма месца выпадковаму, формула незлічоных магчымасцяў, бездакорных пераходаў сэнсу, ашаламляльных адкрыццяў, напластаванняў святла. Ці ж можна ўтрымацца ад спакусы зноў і зноў на ўсе лады ператлумачваць яе?..*³ – пісаў славуты аргенцінец Х. Л. Борхес.

Цягам стагоддзяў звярталася да біблейскіх міфаў і беларуская літаратура. Велізарнае значэнне мае скарынаўская адаптацыя Святога Писання. Паводле У. Калесніка, гэта *духоўная ахвяра* вялікага гуманіста роднаму краю, праца, што здзяйснялася з тэалагічна-асветніцкімі мэтамі. На думку Ф. Скарыны, у Бібліі *всё прырожэное мудрасці зачало і канець*, і служыць яна павінна *Богу ко чти и людем посполитым к доброму научению*⁴. Найперш як крыніцу мудрасці, што *ест матери всех добрых речей и учитель всякому доброму умению*, разглядаў Ф. Скарына, у прыватнасці, кнігу прытчаў Саламонавых: *Ест бо в сих притчах сокрита мудрость, якобы мощь в драгом камени, и яко золото в земли, и ядро ув ореху; Пожиточны же суть сие книги чести всякому человеку, мудрому и безумному, богатому и вбогому, младому и старому, наболей тым, они же хотятъ имети добрые обычае и познати мудрость и науку...*⁵.

У рэчышчы асветніцкай традыцыі, з выразным акцэнтам на ўважскасальна-адраджэнскіх евангельскіх матывах, інтэрпрэтавалі біблейскія сюжэты беларускія мастакі слова пачатку ХХ стагоддзя («Апокрыф», «Санет (Паміж пясцоў Егіпецкай зямлі...)» Максіма Багдановіча, «Прарок», «Ужо світае», «Яна і я» Янкі Купалы і інш.). Праўда, як падкрэсліваў У. Калеснік з нагоды біблейскіх рэмінісцэнцый у гэтых аўтараў, яны *рэдка бралі іх з першакрыніц і ніколі з багаслоўскіх трактатаў. Часцей за ўсё яны запазычвалі іх з народнай паэтычнай свядомасці: апокрыфаў, казак-легендаў, паданняў, прытчаў, прыказаў*⁶, спалучаючы з фальклорна-язычніцкімі элементамі.

Пазней да Бібліі апелююць пісьменнікі беларускай эміграцыі (Н. Арсеннева, А. Салавей, М. Сяднёў, Я. Юхнавец і іншыя), у творах якіх біблейскія рэмінісцэнцыі нярэдка суправаджаюцца матывамі ўваскрэсення, абнаўлення, ажывання.

³ Х. Л. Борхес, *Коллекция: Рассказы, эссе, стихотворения*, СПб. 1992, с. 35.

⁴ *Францыск Скарына і яго час...*, с. 36.

⁵ Тамсама, с. 36.

⁶ У. Калеснік, *Тварэнне легенды: Літаратурныя партрэты і нарысы*, Мінск 1987, с. 5.

Значна радзей, па вядомых прычынах, да Бібліі звярталіся мастакі слова ў самой Беларусі, тым не менш прысутнасць Кнігі кніг дае аб сабе знаць і ў іх этыка-эстэтычных сістэмах (асабліва выразна – у паэзіі і прозе Уладзіміра Караткевіча, у творах Васіля Быкава). Што да аичынной літаратуры апошніх трох дзесяцігоддзяў, то лягчэй, напэўна, назваць тых пісьменнікаў, якія не звярталіся да адвечных праблем Бога і чалавека, веры і бязвер'я, да сімволікі Хрыста, апосталаў, спакушэння, уваскрэсення, крыжовага шляху, Галгофы і г. д. Уражанне такое, што беларускія мастакі на працягу доўгага часу пакутавалі без выратавальнай духоўнай вільгаці і цяпер спышаліся наталіць ёю сваю смагу. Назавём толькі некаторых творцаў: Э. Акулін, І. Багдановіч, Р. Барадулін, Д. Бічэль, Т. Бондар, Г. Булька, А. Вольскі, І. Жарнасек, А. Мінкін, А. Разанаў, Л. Рублеўская, М. Скобла, А. Сыс, Г. Тварановіч, В. Шніп... Нельга не прывесці ў гэтым пераліку і імя вядомага беларускага паэта Леаніда Галубовіча.

Пра тое, што Леанід Галубовіч цудоўна абазнаны ў Бібліі, што яна адыгрывае важную ролю ў фарміраванні яго эстэтычнай сістэмы, выразна сведчылі і ранейшыя кнігі паэта – як зборнікі вершаў, так і яго добра вядомыя чытачу зацёмкі. *Біблія – адзіная кніга, пра якую ведаюць нават тыя, што нічога не хоча ведаць*⁷, – піша ў сваіх «Зацёмках з левай кішэні» Л. Галубовіч. І далей у гэтай кнізе неаднойчы прагучыць роздум пра Бога і яго ўзаемадачынненні з чалавекам і светам: *Кожны сапраўдны мастак стварае свой вобразны свет, але сам СВЕТ, у сваім абсалюце, больш цэльны, гарманічны і непагрэшыны, як і быў у задуме геніяльнага яго творцы Госпада, які ствараў яго не ад вялікай сілы, а адзінствам і паразуменнем магчымых сіл...; Уся логіка павінна пачынацца з Бога, толькі тады наша мысленне ўступае ў дыялог з Сусветам; Усе – людзі, а ўсё – Бог*⁸.

Перадалошня па часе апублікавання кніга Л. Галубовіча «З гэтага свету: Вершы пасля вершаў» (2012), якая стала, на мой погляд, адной з самых значных з'яў у сучаснай беларускай паэзіі, літаральна спружыніць алюзіямі на Стары і Новы Запаветы. Увогуле, варта заўважыць, што эстэтычная прастора гэтай кнігі, пачынаючы ўжо яе назвай, інтэгрвала ў сабе самыя розныя імёны і біяграфічныя локусы, самыя розныя рэмінісцэнцыі і цытаты з тэкстаў нацыянальных (перадусім паўстае ў памяці назва зборніка вершаў Васіля Зуёнка «Лі-

⁷ Л. Галубовіч, *Зацёмкі з левай кішэні*, Менск 1998, с. 71.

⁸ Тамсама, с. 5, 11, 71, 205.

сты з гэтага свету», выдздзенага ў 1995 годзе) і замежных творцаў, нават з розных мастацтваў (не толькі літаратуры, але і жывапісу, музыкі). Аднак менавіта біблейскія алюзіі з'яўляюцца сэрцавінай кнігі, дамінантным складнікам яе асацыятыўнага патэнцыялу.

У святле Бібліі бачыцца сама архітэктоніка кнігі. Да слова, яе структурная арганізацыя заслугоўвае асобнай увагі, найперш – сваім выключным канцэптуальным і семантычным адзінствам. Гэткая феноменальная ўнутраная цэласнасць не так часта бывае ўласціва нават тым кнігам вершаў, якія свядома ладкуюцца аўтарамі па цалкам канкрэтным і адмыслова прадуманым прынцыпе. Я б сказала, кніга «З гэтага свету» – у пэўным сэнсе адзін, адзіны тэкст, які балансуе на мяжы цыкла і лірыка-філасофскай паэмы; у кожным разе, па сваёй пабудове, па значна больш адчувальнай знітанасці частак кніга вельмі адрозная ад традыцыйнага паэтычнага зборніка. Сутнасць яе арганізацыі можна, бадай, выкласці радком аднаго з вершаў, што склалі кнігу: *звіваючы адзінства пупавіну*. Менавіта так *звіў*, саткаў яе *радно* Л. Галубовіч.

Кніга месціць у сабе, апроч верша-пралога, сем частак: «Нада мною», «Пра мяне», «Са мною», «У маіх», «Маё», «Мае», «Мая». Ужо праз самі гэтыя назвы частак увасоблена іх глыбокая сувязь-счэпленасць, іх функцыяванне ў строгай і стройнай мастацкай сістэме, у якой сэнсы і думкі нібы перацякаюць з верша ў верш, з аднаго паэтычнага цыкла ў наступны. Яно і зразумела: якім бы лагічным ні было размеркаванне твораў суадносна з вядучай тэмай той або іншай часткі кнігі, цалкам размежаванымі гэтыя часткі не будуць па вызначэнні, бо пра каго і пра што б ні ішла гаворка – пра Бога і веру, маці і слова, каханне і смерць, дом і радзіму, – усё прапушчана праз сэрца і свядомасць аўтара і яго лірычнага героя. У выніку перад чытачом паўстае драма душэўна-духоўнага жыцця чалавека ў самых розных яе быццёвых аспектах.

Падзел на сем частак, цалкам зразумела, невыпадковы: лік «сем» – сакральны, ён нясе ў сабе значэнне паўнаты быцця, дасканаласці, завершанасці. У першую ж чаргу гэта алюзія на старазапаветнае паданне: сем дзён, паводле Бібліі, спатрэбілася Усявышньому, каб стварыць свет, надаць яму часава-прасторавыя каардынаты, уладкаваць згодна з уяўленнямі Госпада аб гармоніі. Прычым сёмы дзень займаў асаблівы сэнс, бо, здзейсніўшы задуманае, Гасподзь мусіў пераканацца ў дасканаласці ўчыненай ім справы: *І закончыў Бог да сёмага дня ўсе дзеі Свае, якія Ён учыняў, і дабраславіў Бог сёмы дзень і асвятціў яго; бо ў той дзень спачыў ад усіх дзяў Свайх, якія Бог тварыў і ствараў*

(Быцц 2: 2–3)⁹. Адсюль вынікае і сімвалічна-алегарычны змест ліку «сем»: кожны чалавек, спасцігаючы старыя, як Богам створаны свет, ісціны, узводзіць свой свет – для сябе і ў сабе, са сваімі набыткамі, дасягненнямі, радасцю існавання, але і стратамі, паразамі, расчараваннямі.

Канцэптuallyна важную функцыю выконвае ў кнізе агульны да ўсіх яе частак верш-пралог «Усе мае лепшыя вершы...»:

Усе мае лепшыя вершы
са мною павінны памерці,
калі ж я сканаю першы,
то вы ім паверце
і без маёй прысутнасці,
проста на слова,
бо, калі браць па сутнасці,
я – іх палова.
Не тая, што водзіць пяром
і строфы складае,
а тая, што ў неба пралом
пагляды кідае
і ловіць маланкі клінок
натомленым духам,
зямны завяршыўшы віток
немачнай скрухай.
Калі ж пакарае Гасподзь –
і жыць буду доўга,
чытач, не саромся, прыходзь
за паэтычным доўгам.
Ці хоць бы зірнуць на таго,
хто зоркі вымольваў з неба
не толькі для аднаго
духоўнага хлеба,
хто ў цень ступаў Сатаны,
душы сваёй не прадаўшы,
таго, што Бог затаіў,
так і не разгадаўшы...¹⁰.

Твор гэты не толькі задае пэўны маральны імператыў і атмасферу шчырай спавядальнасці, але і нясе ў сваёй лірычнай сістэме скраз-

⁹ *Біблія: Кнігі Сьвятога Пісаньня Старога і Новага Завету кананічныя ў беларускім перакладзе / пер. В. Сёмухі, Duncanville, 2002.* Далей цытаты з Бібліі падаюцца па гэтым выданні.

¹⁰ Л. Галубовіч, *3 гэтага свету: Вершы пасля вершайў*, Мінск 2012, с. 5. Далей пры спасылцы на гэтую кнігу ў дужках падаецца старонка.

ныя, лейтматыўныя тэмы і праблемы кнігі, праз якія – нароўні з сакраментальнай колькасцю яе частак, лексічна акцэнтаванай агульнасцю іх назваў і іншымі кампазіцыйнымі і зместавымі складнікамі – дасягаецца ўсё тая ж цэласнасць выдання. Структура кнігі, такім чынам, як бы падпарадкоўваецца двум розным імпульсам адначасова: яна і ўстойлівая, і ў той жа час рухомая, дынамічная, бо ўсе часткі-цыклы адкрыты для працягу, кожная наступная нібы вырастае з папярэдняй. І, што важна ў святле нашай тэмы, усе сем частак кнігі так ці іначай карэлююць з біблейскім матэрыялам, а ўсе экзістэнцыяльныя рэфлексіі лірычнага героя адзначаны гіперпрысутнасцю Бога.

Інтэграванне біблейскіх (як і іншых) алюзій у мастацкую сістэму кнігі адбываецца рознымі шляхамі і ў розных формах: праз вершы-малітвы, звернутыя непасрэдна да Госпада, праз назвы асобных твораў, праз імёны, што адсылаюць да тых ці іншых біблейскіх персанажаў, праз калізійнасць шэрагу вершаў, заснаваную на біблейскай сюжэтыцы, праз эпіграфы, скрытыя цытаты, парафразы, асобныя дэталі, праз пэўныя тэмы, нарэшце, што ўзыходзяць да Бібліі. Пры гэтым біблейскія алюзіі ў кнізе Л. Галубовіча маюць вытокамі сваімі як Стары, так і Новы Запаветы, нібы пацвярджаючы ў каторы раз іх непарыўную сувязь, іх глыбінную пераемнасць, якую падкрэсліваў у сваёй Нагорнай казані сам Хрыстос: *Ня думайце, што Я прыйшоў парушыць закон, альбо прарокаў: не парушыць прыйшоў Я, а здзейсніць* (Мац 5: 17). *Новы Запавет хаваецца ў Старым, Стары – адкрываецца ў Новым*, – гаварыў Святы Аўгусцін. Адзінства старазапаветнага і новазапаветнага светаў здаўна дэкларавалася чалавечай думкай, успрымалася як знак песнай і неабвержнай повязі народаў, веравызнанняў, культур. Сусветная літаратурная традыцыя ўвасабляла і ўвасабляе гэтае адзінства праз супакладанне ў мастацкіх творах старазапаветных і новазапаветных алюзій і рэмінісцэнцый, і кніга «З гэтага свету» – не выключэнне. Больш за тое, у адным з вершаў Л. Галубовіч свядома акцэнтуюе непадзельнасць Святога Пісання, дапаўняючы яе семантыку – згодна з назвай, зместам і духам сваёй кнігі – новым сімвалічным сэнсам:

*А той і гэты свет
не адгародзіш строга,
як Новы Запавет –
старонкай – ад Старога (20).*

Самыя розныя тэксты Старога Запавету адгукнуліся ў новых вершах Л. Галубовіча: Кніга Быцця з яе аповедамі аб стварэнні свету, грэхападзенні чалавека, аб першым у гісторыі чалавецтва братаза-

бойстве, а таксама прысвечаная пытанням тэадыцэі Кніга Ёва, Кніга Выхаду, Псалтыр, Кніга выслоўяў Саламонавых, Найвышэйшая песня Саламонава, Кнігі праракаў. Найважнейшую сэнсаспарадзальную функцыю выконваюць у кнізе «З гэтага свету» настроі і матывы Эклезіяста – з яго ўсведамленнем хуткаплыннасці часу і абсурднасці свету, скепсісам у дачыненні да чалавечых магчымасцяў і высілкаў, скрушным веданнем непазбежнага канца зямнога існавання.

Наймарнейшая марнасьць, сказаў Эклезіяст, пустая марнасьць, – усё марнасьць! (Экл 1: 2) – гэткай распачнай канстатацыяй пачынаецца адпаведны біблейскі тэкст. Распачныя думкі старажытнага мудраца пазнаюцца і ў вершах Л. Галубовіча – у радках аб спрадвечнай, адпачаткавай віне перад Усявышнім, аб непазбыўнай адзіноце і бездапаможнасці чалавека ў *бездані Сусвету*, аб крохкасці і кволасці жыцця і немінучасці завяршэння *зямнога вітка*. Ад усведамлення смяротнасці чалавека блякнуць усе яго незлічоныя магчымасці:

... Вось выгул наш кароткі па жыцці,
тэр’ер,
тым больш, на повадзе кароткім, –
і гэты шлях мы змушаны прайсці
да вызначанай лёсам павароткі... (50).

Да Эклезіяста ўзыходзіць і матыв абмежаванасці чалавека ў яго імкненні да пазнання, якое абяртаецца прымнажэннем тугі і смутку, разуменнем уласнай слабасці і маласці, каб супрацьстаяць свайму выраку. *“Во многом знании – немалая печаль”*, – / *Так гаворил творец Экклезиаста. / Я вовсе не мудрец, но почему так часто / Мне жаль весь мир и человека жаль?*¹¹ – так увасобіў свае распачныя перажыванні Мікалай Забалоцкі. Гучыць гэты матыв і ў кнізе Л. Галубовіча, спалучаючыся, як гэта найчасцей бывае ў яго вершах, з іншымі матывамі і тэмамі:

... Хацеў не ісціну знайсці,
а завязь сутнасці жывога,
з якой магчыма ў свет прыйсці
і дасягнуць вянца зямнога.

Ды зразумеў, што чалавек
вышэй сябе паўстаць не можа,
бы глянуць з-пад чужых павек
на ўсё, што нішчыў тут і множыў...

¹¹ Н. Забалоцкий, *Избранные сочинения*, Москва 1991, с. 263.

Не здольны выявіць пакуль
мяжу, дзе дух стае над плошцю, –
таму й сыходзіць ён адсюль
як і належыць ягамосцю...

І гэты самы чалавек,
што сам спазнаць сябе не можа,
спазнаць жадае цэлы свет,
які яму стварыў Ты, Божа?! (6–7).

Апошні раздзел Эклезіяста месціць у сабе, як вядома, словы пра накіраваны чалавеку зыход – неадменны і неаспрэчны: *І вернецца тло ў зямлю, чым і было яно; і вернецца дух да Бога, Які даў яго* (Экл 12: 7). Словы гэтыя вяртаюць нас да Кнігі Быцця – таго яе месца, калі Усявышні пасля грэхападзення Адама абвясчае яму сваю волю: *У поце твару твайго будзеш есці хлеб, пакуль ня вернешся ў зямлю, зь якое ты ўзяты; бо пыл ты і ў пыл вернешся* (Быц 3: 19). Як і ў мностве твораў сусветнай літаратуры, алюзія на прысуд Госпада чалавеку знаходзіць увасабленне і ў кнізе «З гэтага свету»:

Сок падкорны – драўляная кроў.
Пілаванне – драўляны прах.
Колькі ж спалена намі дроў,
каб зямны агонь не ачах?!
Але дрэва мкне ў вышыню,
людзі ўвыш глядзяць з-пад павек...
Прагне ўсё жывое агню –
і прырода, і чалавек.
Што ж, пад сонцам усе згарым.
Попел наш забярэ зямля
і душу ў нябёсы, як дым,
лёгка выдыхне апасля... (30).

Гэткім жа прамым наследаваннем Эклезіясту з'яўляецца і яшчэ адзін верш з кнігі беларускага паэта:

пачынаецца з нябёс,
дзе Усё канчаецца зямлёю,
хоць не табою і не мною
людскі рахуецца наш лёс...
І аніякае надзеі,
апроч таго,
што нехта Звыш
нас,

бышчам будні да нядзелі,
збярэ
і вынесе свой крыж (94).

Аднак важна ўлічваць, што палітра настрояў у кнізе «З гэтага свету» не вычэрпваецца адно самотай і распаччу – зноў жа, у згодзе з Эклезіястам, бо і біблейскі тэкст заклікае *сыноў чалавечых*, пры ўсім трагізме іх долі *пад сонцам*, жыць *у радасьці сэрца*, карыстацца зямнымі дабротамі, кахаць, рабіць *па сіле*, памятаючы толькі, *што за ўсё гэта Бог пакліча на суд* (Экл 11: 9). Адзін і той жа лёс гвалтуе, *змолвае жыццё, бы ў жорнах*, і яго ж, *здзіраючы струны*, узнаўляе – праз пакуты, усё новыя пошукі раўнавагі, праз самападніманне. Гэтакасама і лірычны герой Л. Галубовіча намагаецца адшукаць духоўнае апірышча, прагне бясконцасці, марыць пра Горні Свет і працяг у Вечнасці, спадзяецца быць пачутым і зразуметым Госпадам:

... Бывае, й вера пакідае
і ў Божы свет, і ў свет людскі, –
ды ў падсвядомасці ўзнікае
святшчэнны жэст Яго рукі...

Бо хто ж яшчэ з нябёс вячыстых
забраць гатовы ў нас без слоў
той *дух*, што даў калісьці чыстым,
каб нас *зямлёй* пакінуць зноў?..

І чым я больш прад Богам млею
і ледзь жыву, бы ява ў сне,
тым больш і больш я разумею,
што – разумее Бог мяне... (21).

Шэраг вершаў, пераважна змешчаных у цыкле «Са мною», суадносіцца з Найвышэйшай песняй Саламонавай – вядома, праз тэму каханья, галоўную ў гэтым славутым біблейскім тэксце, пра які Ё. В. Гётэ ў свой час і сказаў як пра *Песню Каханья, самую старажытную і найцудоўную песню Усходу*¹². У Бібліі чалавек увасоблены ва ўсёй сваёй складанасці і душэўна-духоўнай паўнаце, ва ўсіх сваіх пачуццях, з якіх каханне – адно з самых глыбокіх і моцных перажыванняў, Богам дадзенае і з любоўю да Бога супакладзенае. Невыпадкова геніяльны

¹² И. В. Гёте, *Статьи и примечания к лучшему пониманию "Западно-восточного дивана"* / пер. А. В. Михайлова, [у:] И. В. Гёте, *Западно-восточный диван*, Москва 1988, с. 484.

нямецкі пісьменнік і мысляр Ё. Г. Гердэр сцвярджаў: *Існуе толькі адна Любоў як адно Дабро, адна Ісціна. Любоў да бацькоў, да сястры, да сябра, да нявесты – адна, і той, хто любіць не можа, – не можа любіць нічога*¹³. Гэтая супакладзенасць дае аб сабе знаць і ў кнізе Л. Галубовіча; паказальна, што аднаму са сваіх вершаў паэт і назву дае адпаведную – «Каханне і любоў». Гэты верш з празрыстым прысвячэннем В. – своеасаблівы гімн адданасці і вернасці, узаемапрыналежнасці – да скону і нават пасля яго:

Калі кахаў, то прагнуў я любві,
калі любіў, то мроіў пра каханне.
Што ж, жарсць заўжды заложніца крыві,
адданасць жа – душы выпрабаванне.

Народжаная ты, найперш, – кахаць,
а я – любіць...

Наўслед маланцы й грому,
мы здольныя былі перадаваць
каханне і любоў адзін другому,

якія ўраз спляталіся ў адно,
звіваючы адзінства пупавіну,
і ткалі лёсу нашага радно,
што ляжа палатном на дамавіну (43).

Адзін з самых шчыmlіва-кранальных твораў у кнізе «З гэтага свету» – верш, якім увянчаны цыкл «Са мною»:

“Люблю” ні разу не сказала,
не ўспыхнула ад пачуцця...
Халодным каменем ляжала
ў падмурку нашага жыцця.

І стыласць губ тваіх цнатлівых,
нібы світальную расу,
я піў, як вязень сіратлівы
з-за крат саснёную красу...

А ты трывала і трымала
і дому крэн і лёсу схіл,
па-над усім мяне ўздымала,
пакуль тваіх хапала сіл...

¹³ И. Г. Гердер, *Песни любви: Библиейская книга / пер. А. Эфроса, [у:] Песнь Песней*, Москва 2001, с. 266–267.

Відаць, адно – калі на версе
пачую кліч анёльскіх труб,
сама ў адчай ты кранешся
маіх амаль халодных губ...

І з той пары мы будзем зліты
да неразлучнасці, да тла...
І нашы каменныя пліты
зазелянеюць ад цяпла... (44).

Відавочна, мы не знойдзем у гэтым вершы ні фармальнага падабенства з Найвышэйшай песняй Саламонавай, ні незвычайна смелай яе метафорыкі, ні маладой пачуцёвай палкасці, ні падкрэсленага эратызму. Але ёсць нешта іншае, што родніць верш з біблейскім тэкстам, – пранікнёнасць, глыбіннае перапляценне лірычнага і драматычнага пачаткаў, а таксама наўнасць аднаго з топасаў Песні, няхай і трансфармаванага па волі беларускага паэта: гарачы пацалунак, які мроіцца закаханай ў самым пачатку Найвышэйшай песні Саламонавай (*Няхай вусны яго мяне пацалуюць! Бо лепшыя за віно твае ласкі*; 1: 2), абяртаецца пацалункам *амаль халодных губ* дзеля вечнай *неразлучнасці ў пасмяротным іншабыцці*.

Нарэшце, у гэтым вершы Л. Галубовіча (як і ў многіх іншых вершах з кнігі) наўпрост увасоблена антыномія «каханне – смерць», адна з ключавых у Найвышэйшай песні Саламонавай. Ці не самы вядомы выраз з яе: *Пячаткай мяне пакладзі на сэрца сваё, пакладзі на рукі, як пярсьцёнак: бо каханьне, як смерць – моцнае... Вялікія воды ня могуць любоў патушыць, і рэкі яе не затопляць* (8: 6–7) – творча інтэрпрэтаваны Л. Галубовічам. Перадусім думка аб непераможнасці, несмяротнасці кахання, з якім па моцы і таемнасці можа параўнацца хіба што смерць, але якой нават яна не ў стане абарваць, і гучыць у апошняй страфе верша беларускага паэта: *І нашы каменныя пліты / зазелянеюць ад цяпла*.

Не менш разнастайныя і шматсэнсавыя перазовы ў кнізе Л. Галубовіча з Новым Запаветам, найперш з Евангеллямі з іх асаблівай місіяй – Хрыстовым вучэннем і весткай аб Выратаванні, але таксама з Дзеямі Святых Апосталаў, Адкрыцём Яна Багаслова і іншымі новазапаветнымі тэкстамі. Да прыкладу, новымі канатацыямі ўскладняецца тэма кахання ў адным з самых моцных вершаў кнігі – «Прадчуваю: з нябесных высяў...», скрозь пранізаным алюзіямі на Біблію, гэтым разам – на Новы Завет; тут тэма кахання і любові пераводзіцца ў метафізічны план:

Прадчуваю: з сусветных высяў,
працінаючы неба сіль,
Сам Гасподзь мне насустрач выйшаў,
каб паўстаць адзін на адзін.

Я з сустрэчы той не вярнуся
ані мёртвым, ані жывым,
а ўсёй сутнасцю застануся
ў вышній Вечнасці разам з Ім.

Не шукай майго духу месца,
бо не знойдзеш яго нідзе,
толькі ў спратах таемных сэрца,
пад тугім пагоркам грудзей...

Вось адтуль ты мяне і клікай,
і не зводзь бяссонных вачэй
над святой евангельскай Кнігай
сорак дзён і сорак начэй...

Як адчуеш усёй істотай,
што пачну я ў табе расці –
значыць, з пятніцы на суботу
я ўваскрэсну ў тваім жыцці... (39).

Адна з галоўных тэм, што лучыць кнігу Л. Галубовіча з Бібліяй, – гэта тэма слова, Слова. *На пачатку было Слова, і Слова было ў Бога, і Слова было Богам. Яно было на пачатку ў Бога: усё празь Яго пачалося...* (Ян 1: 1–3). Менавіта ў святле гэтых слаўных біблейскіх радкоў прачытваюцца многія вершы з кнігі Л. Галубовіча, пачынаючы першымі ж яе старонкамі.

Лірычны герой разважае пра слова, якое рэальней за рэальнасць, бо яе зберагае; слова накіроўвае чалавека ў яго жыццёвым пошуку, пошуку Духу, які толькі і ёсць адзіным гарантам несмяротнасці, працягу ў Вечнасці, існавання «па той бок» смерці (зноў узгадаем біблейскае: *...і вернецца дух да Бога, Які даў яго; Экл 12: 7*). Слова, прызванае ўзвышаць, маральна ўдасканальваць чалавека, падтрымліваць яго і рыхтаваць да іншабыцця, ёсць своеасаблівым пасрэднікам паміж зямлёю і нябёсамі. Такім яно замыслена было ад часу стварэння чалавека – як духоўнае дзеянне, праз якое жывое аддзяляецца ад нежывога; такім яно прызначана быць і сёння, бо на кожным кроку свайго жыцця чалавек мусяць адрозніваць-адасабляць дабро ад зла, святло ад цемры. Слова ж, якое перастае быць духаносьбітам, якое страчвае сваю жыццядайную сілу, сваю функцыю чалавекатворчасці, – такое слова асуджана на бездапаможнасць і смерць:

...Вядома, можна змысліць адмыслова
будову свету і ягоны лад,
але каменным стане тое слова,
што спараджае злобу і разлад... (12).

Праз многія вершы кнігі «З гэтага свету» праходзіць матыў паэтычнага слова як неацэннага Боскага дарунку, як магчымасці паразумецца з наступнікамі і ўжо ім дапамагчы ўзняцца і адкрыцца:

...Магчыма, хто, растраціўшы майно,
аточаны бяспраўем і бязвер'ем,
наткнецца на прагал жыцця майго
і ўсё на тым здзічэўі пераверне,

параніўшы і сэрца і душу,
ён сэрцам прачытае пераемна
усё, што я цяпер яму пішу,
пра тое, што і ён бы неадменна

пісаў бы мне, трывожачы мой прах... (10).

Дбаючы пра лёс Слова, пра лёс *боскай паднебнае мовы*, якой не можа сцерці, зруйнаваць нават смерць, ахвяравалі сабою, гінулі ў *поцёмках свету* паэты, пакідаючы жывым

веліч высокага духу,
мройнага шчасця хімеру,
смерцю касуючы скруху,
вершам мацуючы веру (8–9).

Гэтая ж, па сутнасці, тэма – несмяротнасці Боскага слова, прызначэння слова паэтычнага – знаходзіць увасабленне і ў вершах, якія месцяць у сабе алюзіі на творчасць тых або іншых пісьменнікаў. У гэтым сэнсе кніга Л. Галубовіча бачыцца своеасаблівай інтэгратыўнай прасторай, месцам сустрэчы самых розных творцаў – айчынных і замежных, тых, хто падае свае галасы з *гэтага свету*, і тых, хто ўжо пакінуў, часта зарана і трагічна, *свет ясны*. Антычнасць, У. Шэкспір і А. Хаям, Ф. Цютчаў і С. Цвейг, М. Багдановіч і Я. Купала, А. Разанаў і многія іншыя ўступаюць у палілог з аўтарам кнігі і, адначасна, адзін з адным, не кажучы пра асацыяцыі і паралелі з паэтамі–папярэднікамі і іх творами, выкліканыя пэўнымі вобразамі і матывамі з вершаў Л. Галубовіча (у прыватнасці, з «П'яным караблём» А. Рэмбо, з «Кнігай гадзін» Р. М. Рыльке).

Абвостранае стаўленне паэта і яго лірычнага героя да мастацкага слова як да прыстанку духу вельмі выразна дае аб сабе знаць у перадапошняй частцы кнігі – «Мае». Кожны з вершаў, што склалі гэтую частку, прысвечаны творчым асобам (пераважна пісьменнікам), якія пакінулі заўважны след і ў душы аўтара, і ў беларускай літаратуры. *З мінулага... у гэты час* вяртаюцца і паўстаюць са старонак кнігі Міхась Стральцоў і Анатоль Сыс, Уладзімір Марук і Аркадзь Куляшоў, Барыс Бур’ян і Мікола Купрэеў, Іван Лагвіновіч і Уладзімір Караткевіч – праз іх імёны, праз вызначальныя біяграфічныя локусы, учынкi і нават жэсты, прамоўленыя некалі і запомненыя словы, назвы прэцэдэнтных кніг або асобных твораў, цытаты з іх, у адных выпадках пададзеныя ў якасці эпiграфав, у іншых – выкарыстаныя ў саміх тэкстах вершаў, але вылучаныя курсівам дзеля іх сэнсавага акцэнтавання. Так, вершу, прысвечанаму А. Сысу, папярэднічаюць яго радкі: *Мама, такога народзіць не кожная, / мама, / не перажывай!* (82), У. Караткевічу – *На Беларусі Бог жыве!* (92).

Што ж да ўласна біблейскай сімволікі, то і яе багата ў вершах, прызначаных стварыць мемуарныя абліччы знаных беларусаў, лёс кожнага з якіх адзначаны бязмежным трагізмам. Пры гэтым у мастацкай сістэме Л. Галубовіча, зноў жа, сінтэзаваныя старазапаветныя і новазапаветныя матывы. У вершы-прысвечэнні Анатолію Сысу невыпадкова згадваецца Хрыстоў узрост (*І зор над грудам – “трыццаць тры”...;* 83), упамінаюцца вобразы-матывы церняў і пекла, у чарговы раз мае месца алюзія на ўжо цытаваныя вышэй радкі з Кнігі Эклезіяста (*І вернецца тло ў зямлю, чым і было яно; і вернецца дух да Бога, Які даў яго; 12: 7*):

...і кроў пайшла з яго ракой,
і ў дол Айчыны з сэрца бегла...

Цяпер яна цячэ ў Дняпры,
а дух ягоны – над вадою... (83).

Гэтую ж алюзію знаходзім у вершы «Развітальнае», прысвечаным Уладзіміру Маруку, эпiграфам да якога ўзяты радкі Міколы Купрэева: *Там, у тым далёкім сельсавеце, / ляжыць зямля сырая на пазце: тло, пыл – зямлі (Апушчаны ў прамерзлую зямлю...), дух – небу (...я дух яго ўлаўлю на ўсякім свеце...;* тут згаданая алюзію ўскладняецца іншай біблейскай сімволікай (апраметнай і брамы раю, Райскага сада, Эдэму):

На мове нашай павітайся Там
з Апосталам на браме заветнай.
Скажы, што ўсім ты сёстрам і братам
прынёс паклон ад грэшных з *апраметнай*.

Калі не спатрабуюць пераклад
і ў свой Эдэм прапусцяць памылкова,
ты палюбі, як бацькаў, Райскі сад,
каб там квітнела матчыная мова (84).

Відавочна і тое, што ў палітру тэм у працытаваным вершы ўплецена тэма слова, роднай мовы, як улучана яна ў сукупнасць цэлага шэрагу біблейскіх алюзіяў у вершы, прысвечаным Уладзіміру Караткевічу з яго ж славутым радком у якасці эпіграфа: *На Беларусі Бог жыве!* –

Бог не жыве на Беларусі,
але Ён любіць Беларусь.
Наш дух Яму ў нябёсах гусі,
як дар зямны, перадаюць...

Яго паўсюднасць страшыць нас,
таму, здымаючы пакровы
з грахоў сваіх у Судны час,
мы просім мацярынскай мовы...

О, як знайсці Яму тут кут,
каб Ён сышоў з нябёс абруса
і увасобіўся ў радку
таго празорцы-беларуса,

які пісаў, што “*Бог жыве!*”,
і ўдакладняў: “*На Беларусі*”...
Там, дзе “*за Гомлем людзі е*”
і “*пчолы большыя, чым гусі*”... (92–93).

Прыклады выкарыстання біблейскіх алюзіяў у цыкле «Мае» можна доўжыць; звернем, аднак, асаблівую ўвагу на падкрэсленае суднясенне (традыцыйнае, трэба сказаць, для паэзіі) тэмы слова з тэмамі Прарокаў і Апосталаў; невыпадкова гэтыя вобразы (Апостала, Хрыстова вучня, прарока, празорцы) убудаваныя ў вобразныя сістэмы многіх вершаў.

Не можа не звярнуць на сябе ўвагі паэтава бачанне Бога – Ён у вершах Л. Галубовіча розны, і гэта, як ні парадаксальна, суднасіцца ў пэўным сэнсе з Бібліяй: нездарма Бог-Абсалют Старога Завету паўстае Богачалавекам у Новым Заавеце. У кнізе «З гэтага свету» Ён,

з аднаго боку, ірацыянальная сіла, ісціна і таямніца, неспасцігальная для недасканаллага, незавершанага чалавека. Візіі такога Бога суправаджаюцца адпаведнай топікай. Прырода і чалавек, усе з'явы і лёсы ў свеце з-пад Яго / *апекі вымкнулі і ўлады*; Ён недасягальны ў сваёй *першароднай чысціні*; Яго *дзеі і дарогі* непадуладныя разуменню грэшнага чалавека, як бы апошні ні імкнуўся ўведаць Яго – *у твар, да ногця, да драбніцы (амаль што як сябе самога)*; *святшчэнны жэст Яго рукі* здольны вярнуць чалавека да веры ў выратоўную існасць Госпада, Яго вышэйшага промыслу, усталяваных Ім маральных законаў:

...І чым я больш прад Богам млею
і ледзь живу, бы ява ў сне,
тым больш і больш я разумею,
што – разумее Бог мяне... (21).

Да Бога лірычны герой у празе спачыну для сваёй натомянай душы прыносіць сумненні і скаргі, звяртаецца з бязлітаснымі ў сваёй невырашальнасці экзістэнцыяльнымі пытаннямі. Чым ёсць жыццё – міласцю Боскай або пакараннем? Дзе праходзіць мяжа паміж сілай і слабасцю і хто дужы, а хто нямоглы ў вачах Госпада? Дзе канчаецца воля Усваяшняга і пачынаецца грэх чалавека? Як трымацца Бога ў абязбожаным свеце? Чаму кожны смяротны лічыць менавіта свае пакуты адно вартымі ўвагі Збаўцы?

З іншага боку, Бог і яго атачэнне праявіваюцца, прызямляюцца; яны не пазбягаюць зносінаў з апошнімі *шаленцамі без прытула* (і, зноў жа, гэта не супярэчыць Бібліі, бо не грэшнікі, а грахі ненавісныя Госпаду). І паяўляецца Ён у самых нечаканых месцах: вось Гасподзь ходзіць вясковым выганам; вось *золак зраселаму Богу* сцірае бачныя рысы (згадваецца Сімяон Полацкі: *Хрыстос – раса нябесная...*¹⁴); вось з Яго ўзыходжаннем *на пасада... душу сваю знаходзяць / і нішкам моляцца Яму* няшчасныя насельнікі хутара Рай бліз Мінска – *гаротніца Ларыска* і яе *муж і сын – згрызот аскепкі*, і браму гэтага Раю Бог даверыў сцерагчы сабаку Рэму, які будзе адданы сваёй службе аж да тае пары, *пакуль іх душы з таго краю / не адляцяць за небакрай...* (55–56); вось *распнуты Хрыстос... / упарта чапляецца / за павучыну / жыцця* (57) на покуці сіраты-хаты ў спусцелай вёсцы; а вось херувім, у абліччы *бабыля вясковага, светлага і ўбогага* (40), наглядае за дваром адзі-нотніцы Хрысціны...

¹⁴ Симеон Полоцкий, *Вирши*, Минск 1990, с. 375.

Л. Галубовічу ўвогуле ўласціва заўважаць найважнае – у звычайна-будзённым, значнае – у нязначным, вялікае – у малым. Усё ва ўсім – вось яго канцэпцыя свету, бо дрэва і рыба, колас і птушка, *аслеп-лы крот*, які капае зямлю, і чалавек, які яе засее, – складнікі аднаго, адзінага, Богам створанага ўніверсуму.

Гэтаксама, па прынцыпе «вялікае – у малым», ставіцца аўтар да Радзімы, любоў да якой лакалізуецца перадусім на роднай вёсцы Вароніна, на бацькоўскай хаце, на ўсім, што *кроўна знітаванае* з ім; *прихотливо узок* – сказаў у свой час У. Набокаў пра вядомага англійскага паэта Руперта Брука, які кіраваўся такім прынцыпам. Ва ўяўленні лірычнага героя Л. Галубовіча родная хата нясе на сабе водсвет біблейскага святла, дае адчуванне паяднанасці з зямлёй, сваёй у ёй укараненасці, *чалавечага ўваскрашэння*. Нездарма, як пісаў светлай памяці незабыўны У. М. Конан, *у народных уяўленнях гняздо, “родны кут”, свая зямля – гэта жывыя сімвалы зямнога Раю*¹⁵. Дзеля наталення душы чакае ён сваёй сустрэчы з роднай вёскай, роднай хатай і – з мамай, згадкі пра якую прасякаюць усю кнігу.

Вобраз мамы ў кнізе Л. Галубовіча – адзін з вызначальных, адначасна індывідуалізаваны і абагульнены; пры жыцці на ёй трымалася хата, масніцы ў якой і пасля смерці гаспадыні *мамінай хадю* гавораць; мама гуртавала сям’ю, ахоўвала паразуменне сваіх дзяцей, сваёй радзіны – *адзіную – родную для ўсіх – мову*; яе ахвярнасць, пакорлівая годнасць і мудрасць, бязмежная пяшчотнасць былі і засталіся духоўнай падтрымкай сыну (*Калі няма больш аніякага паратунку – успамінаеш маці...*¹⁶). Паказальна, што ў вершы «Несмяротнасць» паэт вуснамі свайго лірычнага героя звяртаецца – праз адпаведную графіку і інтанацыю – да Мамы як да Бога:

...І вось грэюся ля прысаку сэрца Твайго
і лаўлю апошняе дыханне Тваё... (25).

Неяк самі сабою ўспамінаюцца радкі В. Блажэннага: *Пусть сначала простит меня мама, / А потом уже – люди и Бог*¹⁷. Увогуле ж, паводле кнігі «З гэтага свету», паводле ўсёй творчасці Л. Галубовіча, паняцці Бог, Радзіма, Мама для яго – роўнавялікія.

¹⁵ У. Конан, *Біблейскія і хрысціянскія матывы ў беларускай літаратурнай традыцыі*, “Наша вера” 1999, № 4, с. 19.

¹⁶ Л. Галубовіч, *Зацемкі зь левай кішэні...*, с. 8.

¹⁷ В. Блаженный (Айзенштадт), *Скитальцы духа: Стихи*, Мінск 2000, с. 49.

Цалкам відавочна, што няма ў кнізе ніводнага канцэптуальнага вобраза, ніводнай значнай праблемы, якія так ці іначай не транспануюцца ў парадыгму стасункаў чалавека з Богам. Біблейскія алузіі надаюць творам Леаніда Галубовіча сэнсавую глыбіню і шматмернасць, прыўносяць у іх шкалу духоўных каштоўнасцяў, якія сёння, у наш *выстылы* час, неабходныя як ніколі.

STRESZCZENIE

ALUZJE BIBLIJNE W BIAŁORUSKIEJ POEZJI XXI WIEKU (W OPARCIU O ZBIÓR WIERSZY LEANIDA GALUBOWICZA „З ГЭТАГА СВЕТУ” 2012)

Autorka artykułu omawia zbiór wierszy Leanida Galubowicza „З гэтага свету” 2012. Ich głęboka treść wynika z dialogu z biblią, w którym pojawiają się różnorodne formy percepcji materiału biblijnego, takie jak wiersze skierowane do Boga, interpretacja biblijnej fabuły, motywów i obrazów.

Słowa kluczowe: tradycja, Stary Testament, Nowy Testament, prorok, aluzje, reminiscencje, Bóg, człowiek, słowo, miłość.

SUMMARY

BIBLICAL REFERENCES IN BELARUSIAN POETRY OF THE 21ST CENTURY (BASED ON LEANID GALUBOVICH'S COLLECTION OF POEMS “З ГЭТАГА СВЕТУ”, 2012)

In the article Leanid Galubovich's collection of poems “З гэтага свету” is analyzed. Their deep semantic content results from a dialog with the Bible. Various forms of perception of biblical material (poems directed to God, interpretation of biblical plots, motifs and images) are discussed.

Key words: tradition, Old Testament, New Testament, prophet, reference, reminiscences, God, man, word, love.